

УДК 334.732.3:637.1©

СВИНОУС І.В., д-р екон. наук, професор
Білоцерківський національний аграрний університет
МИКИТЮК Д.М., канд. с.-г. наук, доцент
НДІ «Укрпромагропродуктивність»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ МОЛОКОЗАГОТІВЕЛЬНИХ ПУНКТІВ

Стаття присвячена проблемам ефективності функціонування особистих селянських господарств в умовах численних інституційних перетворень. Розглянуто особливості виробництва молока особистими селянськими господарствами та високотоварними фермами. Проаналізовано динаміку основних показників виробництва та реалізації молока в Україні та окреслено перспективи цієї галузі. Особлива увага приділена аналізу та підвищенню ефективності функціонування молокоприймальних пунктів, які здійснюють заготівлю молока від населення. Подані пропозиції щодо вдосконалення роботи молокоприймальних пунктів заслуговують уваги науковців та практиків.

Ключові слова: молоко, населення, заготівля, господарства, переробка.

Постановка проблеми. В умовах численних інституційних перетворень, характерною ознакою яких є погіршення стану матеріальної бази вітчизняних великотоварних сільськогосподарських товаровиробників, особисті селянські господарства стали основними виробниками продукції найбільш трудомістких і збиткових галузей сільського господарства, в першу чергу молочного скотарства.

Трудомістке виробництво продукції молочного скотарства в особистих селянських господарствах дає можливість створити сферу вторинної зайнятості для працездатних осіб сільської місцевості, а для деяких соціальних груп жителів села – основної зайнятості.

Після набуття Україною членства в СОТ перед державними органами постає проблема заборони збуту продукції молочного скотарства, що виробляється в особистих селянських господарствах. Ця обставина призведе до суттєвого скорочення поголів'я корів у особистих селянських господарств (ОСГ), а також до втрати основного джерела доходів більшістю сільських домогосподарств України. Вирішенням цієї проблеми може бути запровадження ефективно діючої системи молокозаготівельних пунктів як елемента збутової інфраструктури ОСГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами молочного скотарства протягом тривалого часу займалися М. Ільчук, Т. Мостенська, М. Пархомець, І. Паска, О. Шуст, Н. Сеперович та інші науковці. Основним напрямом їхніх досліджень було тваринництво у великотоварних сільськогосподарських підприємствах.

В умовах становлення ринкових відносин в Україні дослідженню особистих селянських господарств приділяли увагу І. Баланюк, О. Біттер, О. Варченко, Д. Крисанов, В. Липчук, В. Лисенко, І. Прокопа, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Їхні наукові праці важливі з позицій формування сучасних економічних поглядів на проблеми розвитку та функціонування особистих селянських господарств.

Мета і завдання дослідження – розробка практичних рекомендацій до формування ефективно діючої системи пунктів із заготівлі молока від особистих селянських господарств.

Матеріал і методика дослідження. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний і абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формування висновків); індукції і дедукції (у зборі, систематизації, обробці інформації, осмисленні проблеми); системного аналізу і синтезу (у визначенні місця та ролі молочного скотарства особистих селянських господарств у системі сільськогосподарського виробництва); монографічний (дослідження соціально-економічної природи, функцій особистих селянських господарств та їх трансформацій у процесі ринкових перетворень); порівняльного аналізу (у зіставленні показників); статистико-економічний (групування, дослідження динаміки економічних параметрів, табличне і графічне відображення одержаних результатів).

Результати досліджень та їх обговорення. Молочна сировина в Україні закуповується виробниками із двох джерел: 20 % – великотоварні ферми, 80 % – індивідуальні господарства. Навіть за такого співвідношення обсягів індивідуальні господарства знаходяться у програшному становищі. У першу чергу через зниження якості молока під час доїння. Використання доїльних апаратів – це засіб полегшення процесу доїння, але він не вирішує проблеми втрати якості молока. Основними причинами зниження якості продукції є: ручне доїння, відсутність можливості за нетривалий час охолодити молоко до оптимальної температури зберігання, відсутність контролю за якісними характеристиками молока (жирністю, кислотністю, наявністю кількості соматичних клітин і т.д.).

© Свиноус І.В., Микитюк Д.М., 2015.

Найбільша частка молока реалізується ОСГ переробним підприємствам, що визначається його специфічними особливостями: низька транспортабельність сировини в літній період; необхідність використання спеціального автотранспорту та неможливість власниками ОСГ самостійно реалізовувати молокопродукти в містах (рис. 1).

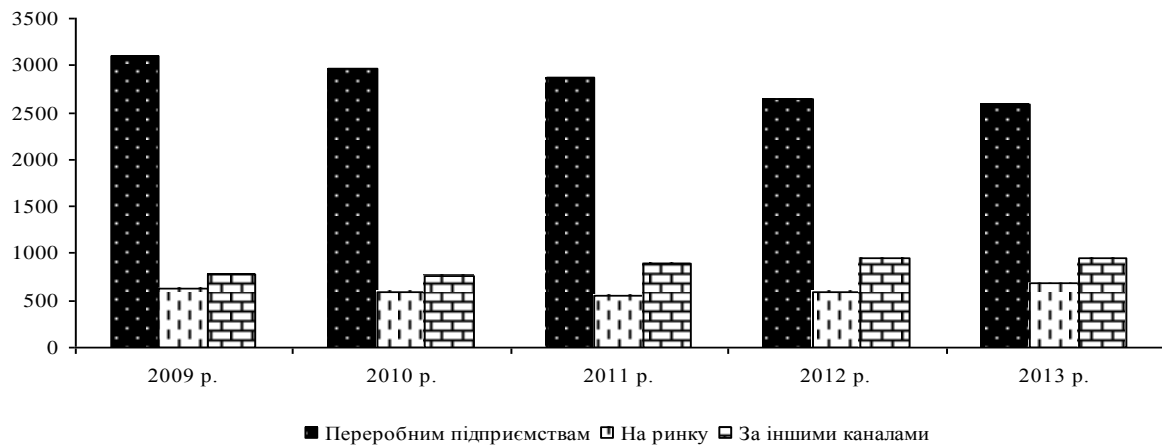

Рис. 1. Динаміка обсягів реалізації молока господарствами населення, тис. т.
Джерело: розраховано автором.

Кожне домогосподарство окремо є для молокопереробного підприємства ненадійним партнером, який не може забезпечити ні постійних ритмічних поставок продукції, ні стабільної якості молока, від чого програють обидві сторони. Власники особистих селянських господарств змушені реалізувати молоко за демпінговими цінами, які навіть не покривають їхніх витрат на утримання худоби. Переробники, закупаючи молоко в індивідуальних господарств, не можуть бути впевнені у безперервності поставок і нормальній якості продукту [1].

Значимо, що відносини між виробниками молока – ОСГ та переробними підприємствами – визначає примірний договір, розроблений на основі наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 02.09.2008 р. № 548 «Про затвердження примірного договору на закупівлю молока для дитячого харчування» [2]. У цьому договорі визначено механізм формування закупівельних цін із урахуванням якості, зокрема: ціна молока – закупівельна ціна 1 кг молока першого гатунку за базисних норм вмісту жиру (3,40 %) та білка (3,00 %) встановлюється за домовленістю сторін під час укладання договору. Ціна молока вищого гатунку вища ціни I гатунку на 15 %. Ціна молока II гатунку нижча ціни I гатунку на 10 %. Ціна молока негатурного нижча ціни II гатунку на 30 %.

Проблема якості молока набуває державного масштабу через низьку якість сировини. Молочна продукція, вироблена вітчизняними молокопереробними підприємствами, не може бути експортована, що значно звужує можливості таких підприємств [3] (табл. 1).

Таблиця 1 – Обсяги та якість молока проданого господарствами населення переробним підприємствам

Гатунок	Роки						2013 р. у % до	
	2011		2012		2013		2011 р.	2012 р.
	тис. т.	%	тис. т.	%	тис. т.	%		
Вищий	7,6	0,4	4,4	0,2	1,2	0,1	15,8	27,3
I	520,5	24,1	340,8	17	238,9	13,1	45,9	70,1
II	1572,6	73	1507,7	75,1	1506,9	82,6	95,8	99,9
Негатурного	54,5	2,5	154,3	7,7	76,9	4,2	141,1	49,8
Всього	2155,2	100	2007,2	100	1823,9	100	84,6	90,9

Джерело: розраховано автором.

При цьому спостерігається поступове зростання обсягів реалізації молока II гатунку та негатурного, що зумовлено в основному суб'єктивними факторами, передусім відсутністю лабораторного устаткування для визначення якості молока, що надходить від особистих селянських господарств.

Укладання договорів та закупівля молока через обладнані для цього пункти регламентуються Законом України «Про молоко та молочні продукти» [4]. Пункт 3.7 ДСТУ 3662-97 «Масова частка жиру та масова частка білка в молоці» визначає базисні норми, затверджені Кабінетом Міністрів України у встановленому порядку. Закупівельну ціну на молоко та систему оплати під час його закупівлі встановлюють і регулюють відповідні нормативні документи з урахуванням базисних норм щодо жиру та білка [5].

Відповідно до укладеного договору тварина обов'язково повинна бути ідентифікована, мати паспорт і ветеринарну картку. Молоко, яке закуповується, має бути отримано від здорових корів у господарствах, благополучних щодо інфекційних захворювань, тварина має бути обов'язково щепленою та дослідженою. Важливою умовою є проведення досліджень на субклінічні форми маститу (щомісяця).

Заготівля молока переробними підприємствами здійснюється через мережу заготівельних пунктів.

Як свідчать дані Державної служби статистики України, поступово зменшується кількість заготівельних пунктів у сільських населених пунктах (рис. 2). З причини економічної недоцільності їх функціонування через зниження обсягів реалізації молока населенням молокопереробним підприємствам у наслідок зниження кількості поголів'я дійного стада.

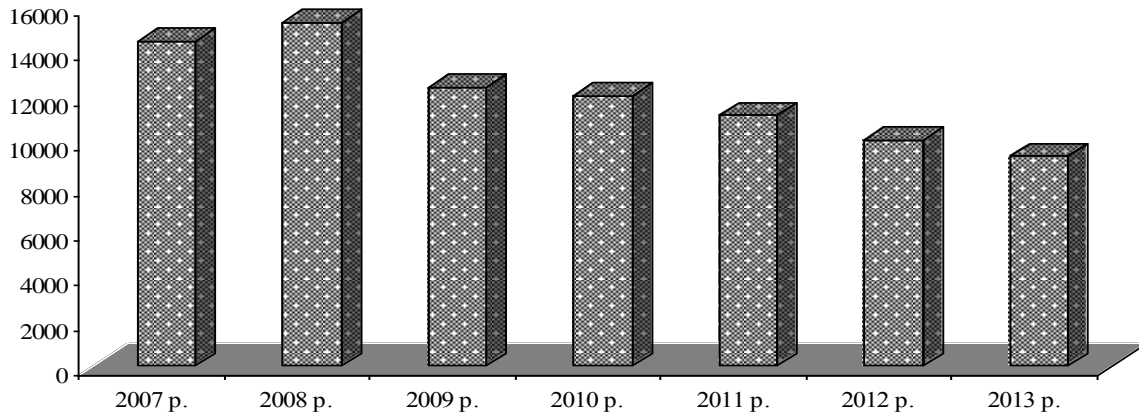

Рис. 2. Динаміка кількості молокоприймальних пунктів в Україні.

Джерело: розраховано автором.

Проведене обстеження закупівельних пунктів, які закуповують молоко в ОСГ, виявило низку істотних проблем, які потребують вирішення як на місцевому, так і на державному рівні. Серед таких проблем слід виділити відсутність приміщень, які могли б забезпечити належні умови для приймання і зберігання молока, недостатню забезпеченість пунктів інженерними мережами, низьку кваліфікацію персоналу, відповідального за якість прийнятого молока, відсутність необхідного устаткування, невирішені логістичні проблеми і т. ін.

Кожний шостий обстежений пункт не має ні відділів зберігання, ні відділів санітарної обробки молочного посуду, від 30 до 50 % обстежених пунктів не обладнані лабораторним приладдям, 3,4 % пунктів транспортують молоко до переробного підприємства у флягах, понад 40 % пунктів не мають холодильного устаткування.

Відповідно до результатів обстеження молокоприймальних пунктів не мають лабораторного устаткування для вимірювання: температури – 41,8 % пунктів (найбільше у Київській області – 76 од., або 83,5 %, Житомирській – 405 од., Тернопільській – 514 од. або 72,2 %, Хмельницькій – 758 од., або 71,6 %); кислотності – 49,4 % пунктів (найбільше у Київській області – 90 од., або 98,9 %, Хмельницькій – 829 од., або 78,4 %, Тернопільській – 547 од., або 76,8 %, Житомирській – 428 од., або 76,6 %); жирності – 32,5 % пунктів (найбільше у Київській області – 74 од., або 81,3 %, Івано-Франківській – 119 од., або 68,0 %); білка – 51,6 % пунктів (найбільше у Чернівецькій області – 51 од., або 98,1 %, Київській – 77 од., або 84,6 %, Чернігівській – 169 од., або 81,6 %).

Планується запровадити типові молокозаготівельні пункти з середньоденною завантаженістю 1500 кг молока зі здійсненням первинної обробки. Період роботи – 365 днів.

З огляду на ситуацію, що склалася, найбільш ефективним є розподіл функцій щодо одержання та заготівлі молока. Виробляти молоко можуть окремі домогосподарства або кооперативи громадян-власників худоби виключно на засадах необхідності формування товарних партій сільськогосподарської продукції. При цьому функцію попередньої обробки (фільтрації, охолодження) та тимчасового зберігання молока може виконувати окремий суб'єкт господарювання [6].

За розрахунку було враховано наступні чинники: концентрація сільськогосподарських тварин у сільських домогосподарствах у кількості 1, 2, 3, 4 голів і більше; продуктивність корів; рівень товарності – залежно від кількості сільськогосподарських тварин у сільських домогосподарствах.

Як свідчать проведені розрахунки, в 7 областях України (Волинській, Житомирській, Миколаївській, Сумській, Тернопільській та Хмельницькій) фактична кількість молокозаготівельних пунктів перевищує розрахункове значення (рис. 3).

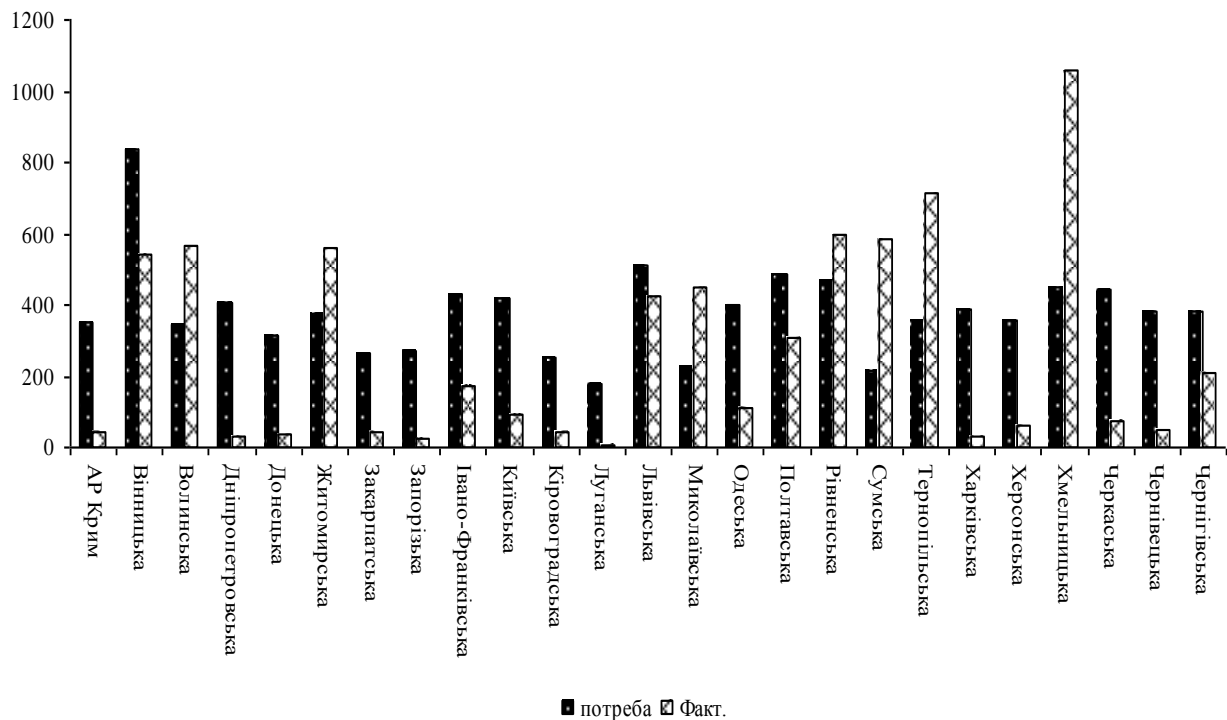

Рис. 3. Розрахункова потреба та фактична наявність заготівельних пунктів молока, од.
Джерело: розраховано автором

Ця обставина свідчить про неефективність функціонування системи заготівлі молока в особистих селянських господарствах і відсутність повної завантаженості їхньої виробничої потужності, що в результаті призведе до зростання логістичних витрат молокопереробного підприємства.

У решті регіонів України спостерігається суттєва нестача, що є одним із перешкод трансформації особистих селянських господарств у суб'єкти господарювання.

Для оптимізації системи державного контролю й нагляду за безпечністю та якістю молочної сировини пропонуються наступні заходи: проведення державної інвентаризації закупівельних пунктів, які здійснюють закупівлю молока в особистих селянських господарствах; забезпечення відповідності діючих закупівельних пунктів ветеринарно-санітарним вимогам шляхом додаткового облаштування як за рахунок державних коштів, так і за рахунок підприємств, яким належать закупівельні пункти; залучення приватних інвестицій у сферу сертифікації і контроль молочної сировини, закупленої в особистих селянських господарствах; створення на селі молочарських кооперативів, які б змогли належно обладнати свої закупівельні пункти і забезпечити високу якість молочної сировини; розв'язання логістичних проблем для максимально повної та швидкої доставки молочної сировини переробним підприємствам; створення в місцевих органах влади оперативних робочих груп з питань заготівлі молока та дотримання показників його якості й безпеки відповідно до вимог законодавства України [7].

Висновки. Враховуючи тенденцію до формування власної сировинної зони молокопереробними підприємствами, вважаємо за доцільне, щоб заготівельні пункти були у їхній власності. Ця обставина зумовлена наступним. По-перше, можливість організації зустрічної торгівлі продуктами молокопереробки, що заохочуватиме власників особистих селянських господарств реалізувати молоко цьому переробникові. По-друге, в найближчій перспективі потужності молокозаготівельного пункту можна переорієнтувати на переробку молока, яке буде надходити від високотемпературних виробників усіх форм господарювання, що суттєво скоротить логістичні витрати переробника. По-третє, за наявності достатньої кількості молока та здійснення часткової модернізації виробництва на базі пункту із заготівлі молока можна буде здійснювати операції не тільки з первинної обробки, а й випуску кінцевої молокопродукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ «Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до пунктів закупівлі молока від тварин, які утримуються в особистих підсобних господарствах населення» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.milkua.info/uk/legislation/7/>

2. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 02.09.2008 року № 548 «Про затвердження примірною договору на закупівлю молока для дитячого харчування». [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4962.0>
3. Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 26.04.2014 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1870-15>
4. Молоко та молочні продукти. Вимоги при закупівлі. ДСТУ 3662–97 (витяг) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://vet.in.ua/menu/legislation.php?id_article=155
5. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктового під комплексу України / М. М. Ільчук. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
6. Павличенко М.Г. Ринок молока в Україні та перспективи для різних категорій господарств / М. Г. Павличенко // Молочна промисловість. – 2011. – № 5. – С. 18–20.

REFERENCES

1. Nakaz «Pro zatverdzhennja Veterynarnyh ta sanitarnyh vymog do punktiv zakupivli moloka vid tvaryn, jaki utrymujut'sja v osobystyh pidsobnyh gospodarstvah naselennja» [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.milkua.info/uk/legislation/7/>
2. Nakaz Ministerstva agrarnoi' polityky ta prodovol'stva Ukrai'ny vid 02.09.2008 roku № 548 «Pro zatverdzhennja prymirnogo dogovoru na zakupivlju moloka dlja dytjachogo harchuvannja». [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4962.0>
3. Zakon Ukrai'ny «Pro moloko ta molochni produkty» vid 26.04.2014 r. [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1870-15>
4. Moloko ta molochni produkty. Vymogy pry zakupivli. DSTU 3662–97 (vytjag) [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: http://vet.in.ua/menu/legislation.php?id_article=155
5. Il'chuk M.M. Efektyvne funkcionuvannja molokoproduktovogo pid kompleksu Ukrai'ny / M. M. Il'chuk. – K.: Nichlava, 2004. – 312 s.
6. Pavlychenko M.G. Rynok moloka v Ukrai'ni ta perspektyvy dlja riznyh kategorij gospodarstv / M. G. Pavlychenko // Molochna promyslovist'. – 2011. – № 5. – S. 18–20.

Организационно-экономические основы развития сети молокозаготовительных пунктов

И.В.Свиноус, Д.М. Микитюк

Статья посвящена проблемам эффективности функционирования личных крестьянских хозяйств в условиях многочисленных институциональных преобразований. Рассмотрены особенности производства молока личными крестьянскими хозяйствами и высокотоварными фермами. Проанализирована динамика основных показателей производства и реализации молока в Украине и намечены перспективы этой отрасли. Особое внимание уделено анализу и повышению эффективности функционирования молокоприемных пунктов, осуществляющих заготовку молока от населения. Поданные предложения по совершенствованию работы молокоприемных пунктов заслуживают внимания ученых и практиков.

Ключевые слова: молоко, население, заготовка, хозяйства, переработка.

Organizational-economic bases of development of the network of points molokozagotovitelnyh

I. Svinous, D. Mykytyuk

Raw milk in Ukraine is purchased by manufacturers from two sources: 20 % – large-scale farms, 80 % of individual farms. Even with the high volume ratio of individual farms are in a losing position. First of all, through the reduction of milk quality during milking. The main reasons for the decline in the quality of the products are: hand milking, lack the ability to quickly cool the milk to optimum storage temperatures, the lack of monitoring of quality characteristics of milk.

The largest share of milk sold OSG processors that is defined by its specific features: low transportability of the raw materials in the summer; the necessity of using special vehicles and the inability of the owners PF their own to implement dairy products in the cities.

The problem of milk quality is the state of scale of the low quality of raw dairy products, produced by domestic dairy enterprises, can not be exported, which significantly narrows the possibilities of such enterprises.

Gradual growth in the sale of class II milk, mainly due to subjective factors, notably a lack of laboratory equipment for determining the quality of milk coming from individual farms. Procurement of milk processing enterprises is carried out through a network of procurement centers.

The survey of procurement items, buying milk in OSG has revealed a number of significant issues that need to be addressed both locally and at the state level. Among these problems include: absence of premises that could provide the right conditions for acceptance and storage of milk, insufficient supply of items of engineering networks, low qualification of the personnel responsible for the quality of received milk, the lack of facilities, unresolved logistical problems, and so on.

Given the situation, the most effective is the distribution of functions for obtaining and procurement of milk. To produce milk can individual households or cooperatives of citizens – owners of cattle solely on the basis of necessity of forming of batches of agricultural products. Thus the function of pre-treatment (filtration, cooling and temporary storage of milk can run a separate business entity.

To optimize the system of state control and supervision of safety and quality of raw milk the following activities are proposed: the implementation of public procurement of inventory items, which are procurement of milk in OSG; ensure the consistency of procurement of items of veterinary-sanitary requirements by additional development at the expense of public funds, and by businesses that are owned buying stations; involvement of private investment in the field of certification and testing of raw milk; the creation of rural cooperatives that would be able to properly equip their purchasing items and to ensure a high quality of raw milk.

Considering the tendency to the formation of own raw material zone of the dairy processing industry it is appropriate that procurement items were their property. This circumstance is due to the following. First, countertrade products of milk processing that will encourage the owners of private farms to implement the milk to the processor. Secondly, in the short-term power you can refocus on the processing of milk that comes from producers of all forms of management, which will significantly reduce logistics cost processor. Thirdly, if there is a sufficient amount of milk and in the case of partial modernization of production on the basis of the item for procurement of milk will be possible to carry out operations not only primary processing, and production of final dairy products.

Keywords: milk, population, harvesting, farming, processing.

Надійшла 09.10.2015 р.